
ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК НАРОДНИХ МЕЛОДІЙ

Михайло ГАЙДАЙ

Ця неопублікована стаття М. П. Гайдая про наукову діяльність К. В. Квітки була написана наприкінці жовтня 1944 р., коли батько щойно очолив в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР новостворений відділ музичного фольклору. З К. В. Квіткою батька єднала багаторічна дружба і спільна праця в Кабінеті музичної етнографії ВУАН з 1922 р. і до останніх років життя. В 1933 р. К. В. Квітка на запрошення Московської державної консерваторії переїхав до Москви — і був призначений професором кафедри історії та теорії музики, яку очолював проф. М. В. Іванов-Борецький, де читав курс музичного фольклору народів СРСР, а згодом став керівником Кабінету музичного фолькло-

ру. В архіві М. П. Гайдая збереглися листи до нього К. В. Квітки. В останній період свого життя К. В. Квітка свої листи і праці писав російською мовою. Певно, що на цьому позначилися тяжкі випробування наприкінці 30-х років, звинувачення в націоналізмі, лихі часи перебування в сталінському концтаборі, де він ледве не помер від хвороб, і життя та праця в новому культурному та етнічному середовищі. В листі від 22.VI.1945 р. вчений пише, що ніколи не втрачав зв'язків з науковим життям України і навіть в 1944 р. зробив доповідь на сесії Академії наук СРСР “Вияви спільності в музичному фольклорі слов'янських народів”. В цьому ж листі К. В. Квітка зробив ряд уточнень, зауваг і побажань до рукопису статті про

його діяльність, яку батько надіслав разом з планом наукової роботи відділу музичного фольклору, запрошуючи вченого взяти участь в науковій діяльності відділу К. В. Квітка при матеріальній підтримці ІМФЕ мав зробити нову редакцію своєї праці про українську інструментальну музику та надіслати в Україну. Патрістична стаття про видатного українського фольклориста-музикознавця, звичайно, не побачила світ за радянських часів, її відмовились друкувати, і дуже символічно, що вона з'являється саме тепер, коли відзначаємо 125 років від дня народження К. В. Квітки. В 2003 р. виповнилося також 125 років від дня народження і автора цієї статті про К. В. Квітку.

Михайло ГАЙДАЙ*

Писати про музично-наукову діяльність видатного дослідника народної музики професора К. В. Квітки — це значить писати про історію розвитку української музичної фольклористики, в якій постать цього вченого, музикознавця займає найперше почесне місце. Цю історію ще не створено, але низка цінних наукових монографій, написаних К. Квіткою про М. Лисенка, П. Демуцького, Ф. Колесу і багато інших наукових його студій, в яких детально розглядаються питання, пов'язані з розвитком народної музики, вже становлять цілі розділи до такої історії.

Не було таких принципових питань в галузі народної музики, яких би не зачіпав К. В. Квітка у своїх численних наукових працях і ґрунтовно не розв'язував їх, намагаючись об'єктивно робити вичерпний науковий дослід. Протягом 42 років своєї наукової діяльності К. В. Квітка написав більше 100 наукових праць, один перелік яких зайняв би тут багато місця. Він підняв на належну височінь дослідження народної музики не лише української, а й музики тих народів, що живуть на терені України (білорусів, болгар, молдаван, татарів, греків, вірменів). Ще в перші роки існування Всеукраїнської академії наук він організував при Академії Кабінет музичної етнології, де він був перші п'ять років єдиним

штатним робітником без допоміжного платного наукового й технічного персоналу. Об'єднавши біля себе групу людей, яких він привчав до наукової роботи в справі запису й дослідження народної пісні, К. В. Квітка всі свої сили віддавав щоденній науковій праці, часто в дуже несприятливих умовах життя.

Гармонійне поєднання різносторонньої філологічної і музично-історичної освіти, універсальна обізнаність з літературою в галузі музичного фольклору усіх частин світу, ґрунтовне студіювання західноєвропейських і американських праць, які мають загальне методологічне значення для вивчення пісенного фольклору в області порівняльного музикознавства — все це ставить К. В. Квітку як талановитого дослідника в перші лави вчених європейського масштабу. К. В. Квітка перший поставив питання про популяризацію у нас музично-етнографічних знань публічними лекціями і введення курсу народної музики у школах взагалі і у програми шкіл музичних. Курс української народної музики, пов'язаний з курсом порівняльного музикознавства, який К. В. Квітка читав у 1917–1918 рр. на інструкторських курсах діячів народної музики, а потім у Київському вищому Інституті народної музики, Археологічному інституті, на диригентському відділі Вищого музично-драматичного Інституту ім. М. Лисенка і Київській консерваторії — цей курс, на превеликий жаль, до цього часу ще ненадруковано, а він робить еру в освітленні проблем, пов'язаних з розвитком української народної музики. Піонером був К. В. Квітка в цілому ряді питань, наприклад, у вивченні біології народної пісенності. У своїй праці “Українські пісні про дітозгубницю” (1928 р.) він ставить проблему ідеального запису народної пісні. За його словами, треба не тільки записувати пісню, а й дослідити на місці, в даному селі, всі форми й способи виконання, в яких після жила давніше і нині живе та перетворюється. Цей ідеал запису пісні за сучасними умовами важко здійснити (матеріальні труднощі стаціонарного тривалого дослідження пісні”, але у К. В. Квітки слово ніколи не розходиться з ділом: в його власних нотних записах народних мелодій, які містяться у відділі музичного фольклору Інституту мистецтвознавства, ми спостерігаємо здійснення цього ідеалу. Наприклад, в записах обрядових пісень — веснянок, колядок і шедрівок, він не

* Михайло Гайдай — відомий фольклорист-славіст, перекладач, син М. П. Гайдая.

обмежується лише повним записом мелодій зо всіма мелодійними і ритмічними варіаціями і зазначенням усіх інтонаційних інтервальних відхилів співців од темпераційної системи, а й доповнює свій запис великими аотаціями, спрямованими в бік повного освітлення трансформації пісні і описування характеру її виконання. Все це він зафіксував на місці у селах, під час поїздок для запису мелодій. Такий глибокий підхід до досконалого вивчення пісні поступово виробився у К. В. Квітки ще за його гімназійні й студентські роки. Ще 1896 р., коли йому було 16 років, він почав запис українських народних мелодій, свідомо поставивши собі за мету фіксації пам'яток музикальної культури. Уже в перших своїх записах до кожної пісні він дає з можливою повністю зведення поетичних і музичних паралелей для з'ясування процесу народної музичної творчості, яка виявляється в постійному утворенні варіантів у тексті і варіацій у мелодії. Такого завдання до К. Квітки ніхто не сповнив.

Отже, фольклористична робота К. В. Квітки цього періоду розвивалася відповідно з тими методичними установками, послідовне проведення яких визначило новий етап в історії збирання й студіювання народної пісенної творчості. Виробивши свій власний творчий метод запису мелодій, К. В. Квітка з любов'ю збирав і записував ті народні пісні, які наспівувала йому Лесея Українка. Наслідком цієї роботи, крім збірки дитячих пісень 1903 р., був двотомний збірник "Народні мелодії з голосу Лесі Українки" (1917–18 рр.) — цей шедевр українського фольклору, який має не лише фольклористичне, а й історико-літературне значення як пам'ятник багатогранної творчої діяльності славетної поетеси. До 225 пісень, що містяться в цьому збірнику, К. В. Квітка дає численні паралелі до кожної пісні. Коментарі до тих пісень, як, наприклад, до балади "Коло млина калина" (№ 107) підносяться часом до значення самостійного наукового дослідю.

Поява у 1922 р. другого тому монументального етнографічного збірника "Українські народні мелодії", на що автор поклав 25 років невтомної праці, викликала інтерес не тільки у нас, а й закордоном. І в цьому збірнику вражає та ерудиція, з якою шановний вчений висвітлює зібраний величезний пісенний матеріал, покликаючись на численну літературу слов'янських народів.

Не можна забути про ту велику роль, яку відіграв К. В. Квітка разом з його дружиною Лесею Українкою в улаштуванні за їх власною ініціативою і матеріальною грошовою допомогою екскурсії до Миргорода Ф. Колесси (1908 р.) для запису й дослідження українських народних дум. Разюча скромність, яка взагалі притаманна К. В. Квітці, особливо виявилася в цій допомозі. Адже до останніх часів ми не знали, хто саме був тою "людиною з Великої України" (вислів Ф. Колесси, див. ж. "Музика" № 11–12, 1925), яка все життя горіла любов'ю до збереження зразків української музичної культури і яка скромно завулювала своє ім'я, аби ніхто не знав, хто саме був ініціатором запису кобзарських народних дум.

Обмежені цими рядками, ми, на жаль, не можемо навіть поверхово розглянути всі головні наукові праці К. В. Квітки, для цього потрібні окремі широкі студії. Тут важливо відзначити, що у своїх відомих працях "Первісні тоноряди" (ж. "Первісне громадянство", вип. 3, 1926) і "Ангемітонічні примітиви і теорія Сокальського" ("Етнографічний вісник", кн. 6, 1927) вчений вніс ясність в цю плутану теорію історичної періодизації архаїчної мелодики; і переконливою аргументацією, на багатьох обґрунтованих прикладах, розбив ущент пануючу в колах істориків музики концепцію в питанні про первісну стадію ладового мислення. В студії "До питання про тюркський вплив на українську народну мелодіку" ("Вісник історико-філологічного відділу ВУАН", № 76-6, 1928) К. В. Квітка переконливо критикує іншу пануючу концепцію про запозичення українцями й східними слов'янами од арабів та іранців через посередництво турок і татар мінорних звукорядів із збільшеними секундовими інтервалами.

Ритміці українських народних мелодій К. Квітка присвятив низку своїх студій. Очевидно, що відома праця Ф. Колесси "Ритміка українських пісень" (1907 р.) не охопила всіх форм ритмічної будови народних пісень, і К. В. Квітка в своїй розвідці "Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів" (часопис "Музика", № 1, 1923) наводить ще недосліджені ритмічні форми строфи, зложеної з двох пар семискладових віршів, які своєю будовою відрізняються від звичайної форми. На багатьох зразках народних мелодій він до-

водить, що ця форма властива не лише українцям, але й іншим слов'янським народам.

В розвідці "Амфібрахій" ("Первісне громадянство", 1929, вип. 1) К. В. Квітка, обравши за предмет дослідження одне з часткових питань ритміки українських пісень, ставить його в усій широчині з теоретичної, естетико-психологічної сторони, а також з історико-філологічної, притягнувши численну західноєвропейську літературу і по античній метриці, і по сучасному віршуванню європейських народів.

У 1933 р. К. В. Квітка за пропозицією Московської державної консерваторії переїхав до Москви на посаду професора кафедри історії та теорії музики, читаючи курс музичного фольклору народів Радянського Союзу, а в 1937 р. призначений науковим керівником фольклорного відділу Кабінету по вивченню музичної творчості народів СРСР. Серед відповідальної педагогічної та науково-дослідницької роботи К. В. Квітка не забував і запису народних мелодій, для чого відвідав у 1937–1941 рр. області: Курську, Ярославську, Івановську, Тульську, Смоленську, Калінінську, а також Комі АРСР. Польову роботу він завжди вва-

жав обов'язковою для фольклориста. З наукових праць К. В. Квітки за московський період, крім створеного ним курсу музичного фольклору народів СРСР з пропедевтичною частиною, яка обіймає критичне ознайомлення з практикою і методологічними установками музикознавчої фольклорної роботи у головних світових центрах науки, відомі ще ненадруковані праці із слов'янського музикознавства. Надрукована у виданні Академії наук СРСР (1941 р.) праця К. В. Квітки "Белорусские песни" вносить істотні корективи у пануючі схематичні уявлення про білоруську, російську та українську народну музику. Остання його робота "Досліди над музичним фольклором" має виключне значення для світової фольклористичної науки.

Як бачимо, безмежна широчинь поставлених і блискуче розв'язаних К. В. Квіткою питань в області фольклорної музикології. Українська культура повинна пишатися своїм сином, який вийшов з народу і своїми працями заслужив повагу не лише у нашому Союзі, але й закордоном.

25.X.1944 р., Київ

This is an unpublished (written at the soviet times by M.P.Hayday) article about the musicological aspect of K. Kvitka's work is presented now by his sun (well knowing Ukrainian folklorist) M.Hayday. This article comes to print at the time when Ukraine celebrates the 125th birthday Anniversary of K. Kvitka and the reader can see the general overview of the Kvitka's work during his life time on collecting and organizing folk songs. The work on the rhythms of folk melodies and other theoretical questions of Kvitka's musicological studies are presented as well.